

Textilslöjd på medeltiden

Vad skall du ha på dig idag? En illgrön tröja tillsammans med en rosa kjol, eller en himmelsblå skjorta till ett par tajta, kycklinggula byxor? Tycke och smak varierar över tid, och på medeltiden var människorna förtjusta i starka färger och extrema former. Spetsiga skor och hattar med ”horn” av metalltråd var högsta mode under 1400-talet. Kanske inte så olikt vår tids punkare?

I lin blir du fin...

Under medeltiden tillverkades nästan allt man behövde i hemmen, detta gällde i högsta grad textilierna. De flesta människor såg till att ha egna får och egen odling av exempelvis lin eller andra spånadsväxter. Utav fårullen spann och vävde man tyg, men den kunde också tovas till filt eller blandas med hår från nöt, get eller häst och användas till grövre garn. Man kunde också använda hela skinnen med pälsen kvar till en fäll. Linet såddes på våren och skördades på hösten. Tillredningsprocessen var lång och krånglig, men det tunnare, finare linnetyget uppskattades. Linet skulle rötas, torkas, frörepas, bråkas, skäktas och häcklas innan det kunde spinnas till tråd och vävas.

Man var mycket förtjust i färg på medeltiden, och man kombinerade gärna starka färger som vi idag inte skulle använda ihop. Det var relativt lätt att själv färga sina kläder med växtfärger som måra (rött, rostfärgat), björklöv (gult), stenlav (brunt), eller annat. De svåraste färgerna att framställa var de klara, starka nyanserna i rött och blått och svart.

Hantverk som yrke

För att få tag på produkter som man inte kunde tillverka själv åkte man till marknader eller städer där man kunde köpa olika hantverksprodukter. I städerna fanns hantverkare av olika slag som tillverkade och sålde sina alster. I städerna kunde man också köpa textilier från främmande länder. Siden kunde handlas från Bysans, eller från arabiska områden i Afrika eller Spanien. Under sen medeltid började man även väva sidenbrokad i Europa. I köpstäder som Västerås, Arboga och Köping kunde det finnas sådana produkter, men de var oerhört dyra. I staden fanns det också professionella färgare som kunde färga tyger på uppdrag eller sälja färdigt tyg. De vaktade mycket noga på sina yrkeshemligheter, men gick gärna iklädda sina mest färgfläckiga arbetskläder för att visa de färgvariationer de kunde framställa.

I Arboga stads tänkebok, en bok över stadens räkenskaper, kan man läsa om vilka personer som tillhörde borgerskapet och som bodde i staden. Åren 1450-1500 fanns där 10-15 skraddare, (Arbogas befolkning var ungefär 2-3000 personer), vilket var en av de största hantverksgrupperna. Tänkeboken antyder att det inte bara var de välbärgade stadsborna som beställde sina kläder hos de professionella skraddarna. Bland annat står det att en enkel ”bysven” lät skraddarna sy hans kläder. Trots det var det nog ändå mest vanligt att kläderna syddes i hemmen.

Bland Arbogas skraddare tituleras fyra som överskärare, de som sysslade med att bereda stampat ylletyg, vadmal, till tunnare, finare ylletyg, kläde. Detta gjordes genom att den grova vadmalen skars ren från ludd och lösa hår i flera omgångar tills tyget blev tunt, tätt och glansigt. Att det fanns så pass många, specialiserade hantverkare inom en och samma stad tyder på att det har varit stor efterfrågan på fint kläde, både inom staden och kanske för export.

Kläder och mode

Modet hann växla en hel del under de 500 år som kallas medeltid. Generellt sett gick modet från att vara löst sittande och hellångt (både för kvinnor och män) till att bli mer och mer figurnära (och kortare för männen).

Både män och kvinnor bar undertunika/klänning och överplagg. Kvinnorna hade eventuellt en särk närmast kroppen, ovanpå det en tunnare underklänning, och så en överklänning. Man vet däremot väldigt lite om kvinnors underkläder. Mot slutet av medeltiden, när modet var mycket tajt, var klänningarna ofta förstärkta i livet för att framhäva midja och byst. Korsetter eller snörliv kunde användas för att forma kroppen till det ideala utseendet om man inte såg ut så från början. Man kunde också använda breda band av tyg eller läder för att forma rätt figur.

Männen hade en linnetunika och kalsonger, så kallade brokor, närmast kroppen. Det var däremot inte vanligt med hela byxor, utan männen bar hosor, väldigt långa strumpor som gick ända upp i grenen. De fästes med hjälp av band i ett bälte under tunikan och hindrades på så sätt att hasa ner. Man vet inte varför männen föredrog dessa hosor (man använde byxor under vikingatiden), de måste ha slitits hårt i och med att de

ofta täckte foten också. Både mäns och kvinnors kläder pryddes med broderier och band i olika tekniker.

Hattar och mössor

Det var också mycket viktigt att ha en huvudbonad av något slag, till och med de allra fattigaste såg till att ha något att täcka huvudet med. För de gifta kvinnorna var det särskilt viktigt att täcka håret, eftersom det visade vilken status de hade i samhället. Unga, ogifta flickor och barn kunde gå barhuvade. Kvinnornas huvudbonader var ofta mycket vackra med slöjor, dok och halslin som täckte hals och nacke. Den höga struthatten med vidhängande slöja henninen, som återkommer i många sagoberättelser var dock ingen vanlig huvudbonad. Den var inte allmänt utbredd utan användes i princip bara under ett tiotal år i Burgund. Däremot fanns många andra märkliga huvudbonader och ställningar.

Männens hattar hade mera praktisk karaktär, de kunde vara filtade, sydda eller flätade i något stråmaterial, men även männen kunde vara fåfånga i pösiga hattar dekorerade med plymer och ädelstenar. En praktisk huvudbonad som användes av både kvinnor och män var den så kallade struthättan, en huva med bred krage som täckte huvud, hals axlar och bål. Den var ofta prydd med en lång strut (längre och längre ju senare under medeltiden man kommer), därav namnet.

Gotiska ideal

Genom att studera kyrkokonst, målningar och skulpturer kan man se vilka ideal som rådde under medeltiden. I Västmanland finns ett flertal medeltida kyrkor med målningar från den tiden där man tydligt ser kläder och kroppsideal. Under den tidiga medeltiden, den romanska tiden, var bilderna ofta mycket stiliserade med människor i långa, veckade klädnader. Gotiken under sen medeltid strävade mot himlen och förordade det långa och smala, vilket gick igenom i modet också. Ett modern ung kvinna på 1300-talet skulle vara lång och smal men med en liten putmage, långa armar, långa fingrar, hög panna och vit hy.

Männen skulle också de vara långa och ljusa, med breda axlar och smala ben. För att uppnå detta mode blev det under 1400-talet allt vanligare med vadderade jackor och långa, smala skor. För att ytterligare understryka sin

manlighet bar många män en så kallad blygdkapsel för att dölja eller snarare framhäva sina "ädlare delar". Denna var ofta rikt dekorerad, och i den kunde man förvara en näsduk, eller kanske en dolk.

Arbetstips

- Låna kläder av medeltida modell från Västmanlands läns museum, prova dem och känn efter hur det känns!
- Tillverka egna kläder efter medeltida mönster och modeller eller skissa och sy moderna kläder inspirerade av medeltida mode.
- Prova att karda och spinna på slända (spinnrocken var inte vanlig under medeltiden), tova ull till tyg eller sockor. Sätt upp en liten väv och använd det handspunna garnet.
- Våga prova växtfärgning, det finns många bra instruktionsböcker. Samarbeta gärna med kemiläraren.

Att läsa vidare

Hurusom man sig klädde av Else Marie Gutarp ger en introduktion till medeltidens dräktskick och mode. *Bockstensmannen och hans dräkt* av Margareta Nockert och *Drottning Margaretas gyllene kjortel* av Geijer, Franzén och Nockert beskriver kända arkeologiska fynd och bevarade dräkter från medeltiden. Det finns också mycket inspiration och tips på Historiska museets hemsida under rubriken *Historiska världar. Växtfärgning* av Sandberg och Sisefsky är en bra grundbok i växtfärgning.

Kulturmiljöer i Västmanland

Kumla kyrka i närheten av Sala har en del av länets mest tydliga och välbevarade medeltida målningar. Här kan man se hur konstnären avbildat de bibliska personerna iklädda det rådande modet från 1470-talet. Det finns också vackra medeltida målningar i Torpa kyrka i Kungsör, och i Tortuna kyrka i närheten av Västerås, samt på flera andra ställen i länet.